УДК 372.891

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-323-332](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-323-332)

Іваницька Люба Павлівна старший вчитель, вчитель вищої категорії КЗ ЛОР НРЦ І-ІІ ст. «Мрія», вул. Пекарська 39/10, м. Львів, 79010, e-mail: bivanytska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0903-2223>

МЕТОДИ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ НАВЧАННІ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. У статті висвітлено сутність понять «компетентнісний підхід», «інклюзивна освіта», «аутизм». Зазначено характерні риси для дитини з розладами спектру аутизму. Зауважено, що робота вчителя з дітьми з РАС неможлива без активної взаємодії з батьками. Вони зобов'язані допомагати дитині в освоєнні адаптованої програми, брати участь у житті освітньої установи та бути готовими взаємодіяти з викладачами. Під час нашого дослідження було підтверджено факт гострого дефіциту наукових, навчально-методичних публікацій, котрі присвячені викладанню географії за умов інклюзивної освіти. Географія формує в учнів розуміння наукової картини світу, знайомить із сучасним світом. Крім того, цей шкільний предмет, покликаний, у тому числі, сформувати в учнів навички самостійного оцінювання рівня безпеки навколишнього середовища, адаптації до умов території проживання. Для допомоги в освоєнні адаптованої шкільної програми дітям з РАС вчитель географії має використовувати педагогічні технології інклюзивної освіти: індивідуальний підхід, компетентнісний підхід, корекцію поведінкових особливостей. Наведено особливості компетентнісного підходу. Зауважено, що мета компетентнісного підходу у викладанні полягає у формуванні певних практичних навичок, які допоможуть людині успішно функціонувати у соціумі. Курс географії загальноосвітньої школи має сформувати в учня з РАС комунікативну, інформаційну компетенції, компетенції особистісного самовдосконалення, громадянської активності, математичної грамотності. Їх формування розглянуто на прикладі вивчення географії Євразії у 7 класі з теми: «Тектонічна будова, рельєф і корисні копалини Євразії». Визначено найважливіші методи компетентнісного підходу, використання яких під час уроків з географії спонукає інтерес до навчально-пізнавальної роботи учнів з РАС (ланцюг, сінквейн, діаграма Венна, бесіда, ігрові, метод кейсів). Зазначено недоліки та переваги ігрової діяльності під час уроків географії. Складено на основі доступних Інтернет-сайтів завдання для дітей з РАС з елементами географічних дидактичних ігор.

Ключові слова: компетентнісний підхід, інклюзивна освіта, учень, учень з розладами спектру аутизму, урок, вчитель.

Ivanytska Liuba Pavlivna Senior Teacher, Teacher of the Highest Category, Municipal Institution of the Lviv Regional Council Educational and Rehabilitation Center «Dream» I-II degrees, Pekarska St., 39/10, Lviv, 79010, e-mail: bivanytska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0903-2223>

METHODS OF COMPETENCE APPROACH IN TEACHING STUDENTS WITH AUTISM SPECT DISORDERS IN GEOGRAPHY LESSONS

Abstract. The article highlights the essence of the concepts of «competence approach», «inclusive education», «autism». Characteristic features for a child with autism spectrum disorders are noted. It is noted that the work of a teacher with children with ASD is impossible without active interaction with parents. They are obliged to help the child in mastering the adapted program, to take part in the life of the educational institution and to be ready to interact with teachers. In the course of our research, the fact of an acute shortage of scientific, educational and methodological publications devoted to the teaching of geography in the context of inclusive education was confirmed. Geography forms in students an understanding of the scientific picture of the world, acquaints with the modern world. In addition, this school subject is designed, inter alia, to form in students the skills of self-assessment of the level of environmental safety, adaptation to the conditions of the territory. To help master the adapted school program for children with ASD, a geography teacher should use pedagogical technologies of inclusive education: individual approach, competence approach, correction of behavioral characteristics. Features of the competence approach are given. It is noted that the purpose of the competence approach in teaching is to develop certain practical skills that will help a person to function successfully in society. The course of geography of secondary school should form in the student with RAS communicative, informational competence, competence of personal self-improvement, civic activity, mathematical literacy. Their formation is considered on the example of studying the geography of Eurasia in 7th grade on the topic: «Tectonic structure, relief and minerals of Eurasia». The most important methods of competency approach are identified, the use of which during geography lessons stimulates interest in educational and cognitive work of students with RAS (chain, synchro, Venn diagram, conversation, games, case method). The disadvantages and advantages of playing activities during geography lessons are noted. Compiled on the basis of available Internet sites tasks for children with ASD with elements of geographical didactic games.

Keywords: competence approach, inclusive education, student, student with autism spectrum disorders, lesson, teacher.

Постановка проблеми. Сьогодні одним з найважливіших завдань освіти в Україні є інтеграція дітей з особливими потребами до загальноосвітніх закладів. Воно реалізує гуманістичний підхід до освіти: всі люди мають рівні

права, у тому числі – на здобуття освіти. Для дитини з особливими освітніми потребами (ООП) освоєння програми загальноосвітньої школи є можливістю успішної соціалізації, забезпечення участі у громадському житті та самореалізації у професійній сфері. Саме компетентнісний підхід підготовки передбачає комплексний і всебічний розвиток особистості, формування креативного, аналітичного та інноваційного типу мислення, розширення і посилення міжпредметних зв'язків, практико-орієнтованість, вміння застосовувати отримані в процесі навчання знання і навички в житті. Тому розглядаючи існуючий досвід втілення принципів інклюзивної освіти в життя, можна зробити висновок, що для дітей з різними нозологіями повинні бути розроблені та впроваджені диференційовані методи компетентнісного підходу, що дозволяють максимально реалізувати їх потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядом питань щодо застосування сучасною системою освіти компетентнісного підходу займалися І.Бабіна, П. Бачинський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Н. Дворнікова, І. Драч, А. Зачепа [5], І. Зимняя, С. Клепко, О. Лебедев [4], О. Микитюк [5], В. Надтока [6], Г. Никитюк [5], О. Ситник, Г. Терещук, Н. Фоменко, А. Хуторський, В. Хутмахер та ін. Сучасними зарубіжними і вітчизняними вченими розробляються різні підходи щодо підтримки і супроводу включення «особливої» дитини в освітню організацію. Ця проблема висвітлена у працях Н. Адеєвої, В. Вертутіної, О. Заярнюк, А. Колупаєвої [3] та ін. Дослідженням аутизму та аутоподібних станів дитини в межах дослідницьких робіт займалися Л. Вайзнер, Ф. Волкмар, О. Микільська, Є. Зверева [2], Л. Єгорова [2], К. Лебединська, М. Орлова [2], Т. Пітерс, С. Пашенцева, Т. Скрипник [9], Л. Шипіцина та ін. Хоча включення дітей з особливими потребами в освітній процес шкільних закладів є актуальним напрямком в педагогіці, але варто більше уваги приділяти саме компетентнісному підходу в його організації саме для дітей з розладами спектру аутизму на уроках географії.

Метою статті є визначення основних методів компетентнісного підходу при навчанні учнів з розладами спектру аутизму на уроках географії.

Виклад основного матеріалу. Однією з категорій дітей з ООП є діти із розладами аутистичного спектру (РАС). Кількість людей, які страждають від розладів аутистичного спектру, зростає щороку. За даними Всесвітньої Організації Охорони здоров'я 1 дитина з 160 дітей світі страждає від аутизму [1]. Тому навчання дітей з РАС в умовах інклюзії – це актуальна проблема для сучасної педагогіки.

Аутизм – неврологічне порушення розвитку, що впливає на мислення, сприйняття, увагу, соціальні навички та поведінку людини. До розладів аутистичного спектру відносяться: ранній дитячий аутизм, атиповий аутизм, синдром Аспергера, органічний аутизм та аутистичний розлад [2, с. 36].

Для дитини з цією особливістю розвитку характерні:

- страх нових ситуацій та змін;
- підвищена тривожність;

- опір змінам;
- стереотипність мислення та поведінки;
- повільний темп діяльності та взаємодії;
- обмежене розуміння соціальних ситуацій.

У міжнародній практиці інклюзивна освіта – це усталена форма отримання знань та розвитку соціальних навичок для дітей із розладом аутистичного спектру. Основні цілі здобуття освіти для людей з РАС:

- корекція порушень розвитку;
- здобуття знань та навичок, які можуть забезпечити незалежне життя в соціумі.

Порушення соціальних навичок – одна з основних проблем, що перешкоджає розвитку дитини з РАС. Інклюзивна освіта надає можливість розвитку соціалізації, навичок спілкування та здобуття досвіду життя в соціумі.

Діти-аутисти, які навчаються в загальноосвітній школі повинні бути належним чином підготовлені. Підготовку до навчання дітей з РАС необхідно здійснювати ще з дошкільного етапу – це основа, яка надалі дає учню шанс освоїти адаптовану програму на належному рівні.

Досвід навчання дітей з РАС в умовах інклюзивної освіти свідчить, що для оволодіння адаптованою програмою загальноосвітньої школи для деяких учнів необхідний тьюторський супровід. У завдання тьютора входить сприяння шкільному вчителю у реалізації освітньої програми відповідно до індивідуальних особливостей учня.

Робота вчителя з дітьми з РАС неможлива без активної взаємодії з батьками. Сім'я, в якій росте дитина з цією особливістю розвитку, має бути залучена до педагогічного процесу. Батьки зобов'язані допомагати дитині в освоєнні адаптованої програми, брати участь в житті освітньої установи та бути готовими взаємодіяти з викладачами.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати про гострий дефіцит наукових, навчально-методичних публікацій присвячених викладанню географії за умов інклюзивної освіти. Географія формує в учнів розуміння наукової картини світу, знайомить із сучасним світом. Крім того, цей шкільний предмет, покликаний, у тому числі, сформувати в учнів навички самостійного оцінювання рівня безпеки навколишнього середовища, адаптації до умов території проживання [7]. Вироблення таких навичок особливо важливо для учнів з РАС.

З метою освоєння адаптованої шкільної програми дітьми з РАС вчитель географії має використовувати педагогічні технології інклюзивної освіти: індивідуальний підхід, компетентнісний підхід, корекцію поведінкових особливостей.

В даний час базовим критерієм оцінки якості освіти прийнято компетентнісний підхід, який знайшов своє відображення у державних освітніх стандартах третього покоління [4, с. 8]. Вчені О. Микитюк, А. Зачепа, та Г. Никитюк під компетентнісним підходом розуміють такий підхід до

підготовки, який спрямовано на реалізацію особистісно зорієнтованого навчання, формування готовності та здатності ефективно здійснювати діяльність у мінливих умовах освітнього ринку. Компетентнісний підхід сприяє формуванню та розвитку ключових, професійних і спеціальних компетентностей особистості [5, с. 9]. Тому компетентностний підхід – це підхід, який акцентує увагу не на змісті, а на результатах освіти, виражених у формі компетенцій. Компетентнісний підхід широко використовується при проектуванні системи самостійної роботи учнів. У межах цього підходу прийнято говорити про розвиток у них самоосвітньої компетентності, визнаної однією з ключових компетентностей, що становить нову якість освіти [6, с. 84].

Перед тим як скласти програму роботи з дітьми з предмету «Географія» необхідно визначити межу вимог для дітей із розладом аутистичного спектру. При складанні позаурочного планування вчитель спирається на програму середньої загальноосвітньої школи, тому потрібно враховувати основні знання та навички, які мають бути освоєні учнем на базовому рівні. Для цього необхідно зрозуміти, які з компетентностей є для учнів із розладом аутистичного спектру найбільш важливими і впливають на подальше засвоєння програми. Мета компетентнісного підходу у викладанні полягає у формуванні певних практичних навичок, які допоможуть людині успішно функціонувати у соціумі. Так курс географії загальноосвітньої школи має сформувати в учня з РАС комунікативну, інформаційну компетенції, компетенції особистісного самовдосконалення, громадянської активності, математичної грамотності [8].

Формування вищезазначених компетенцій на уроці географії у класі, де присутня дитина з РАС, реалізується, наприклад, у підборі текстів. У дітей із розладами аутистичного спектру тексти без ілюстрацій можуть спричинити труднощі, оскільки такі учні мислять не вербально, а сенсорно.

Освоєння програми географії у загальноосвітній школі передбачає велику роботу з текстовим матеріалом. Для учнів із РАС тексти необхідно адаптувати [9]:

- речення варто спрощувати – це допоможе дітям із РАС, які мають проблеми з розумінням прочитаного, бути залученими до процесу навчання;
- вчитель повинен коментувати текст, у якому присутні складні слова тощо;
- матеріали уроку мають бути попередньо прочитані учнем з РАС вдома. Це допоможе дитині бути підготовленою до того, що відбуватиметься на уроці; забезпечить їй психологічний комфорт.

Під час уроку важливо використовувати наочний матеріал (схеми, таблиці, картинки, відео); вдаватися до інтерактивних технологій (супроводжувати урок презентацією); абстрактні поняття потрібно супроводжувати символом або картинкою, так як особливості сприйняття учнів з РАС не дозволяють стандартно подавати матеріал в усній формі. Також необхідно проводити індивідуальні консультації для дітей з РАС за наявності труднощів в освоєнні матеріалу.

Застосування методів компетентнісного підходу на уроках географії,

таких як: ланцюг, сінквейн, діаграма Венна, бесіда, гра, метод кейсів, здійснює формування в учнів з РАС елементів основних компетенцій. Розглянемо їх на прикладі вивчення географії Євразії у 7 класі з теми: «Тектонічна будова, рельєф і корисні копалини Євразії».

Формування елементів комунікативної компетенції. Учні з РАС, спираючись на отримані знання в 5-6 класах, вивчаючи терміни та поняття, лексичні значення слів (рельєф, епіцентр, вогнище землетрусу), викладали свої думки безпосередньо, доступно в усному та письмовому вигляді, висловлювалися про різні корисні копалини, що зустрічаються в надрах землі. Також дізнаються нові географічні терміни та поняття іншими мовами (англійська). При цьому в учнів з РАС формуються елементи комунікативної компетентності та повага до думки інших. Для формування в учнів з РАС елементів компетенцій і щодо сформованих елементів, що стосуються цього предмету під час опитування і перевірки домашнього завдання, при закріпленні нової теми були використані різні методи, наприклад, «ланцюг», «сінквейн» і дидактичні матеріали (золота скриня).

Формування елементів інформаційної компетенції при проведенні цієї теми ґрунтувалось на знаннях учнів з РАС про сильні землетруси в Євразії, для цього їм необхідно було взяти матеріали з інтернету, телебачення та додаткової літератури про сильні землетруси, що відбулися у вказаному регіоні. Відомості про них обов'язкові, учні для виконання цих завдань повинні користуватися інформацією зі ЗМІ та спілкуватися телефоном та інтернетом зі своїми друзями, які проживають на різних територіях, отримувати відеоматеріали та відеоролики з інших місць. Поряд із цим були використані різні новітні методи («Діаграма Венна», «Бесіда» тощо). Наприклад, використовуючи «Діаграму Венна», учні показали відеоролики про землетруси, що сталися на території Євразії та інших місцях, наприклад, у Японії; провели аналіз, переробку та передачу відомостей, отриманих із цих сайтів. При цьому було сформовано інформаційну компетенцію.

При модернізації економіки отримані знання під час уроків діти з РАС повинні застосовувати у повсякденному житті. Для порівняння цих фактів необхідно ставити учнями питання щодо того, як можуть застосовувати отримані знання у майбутньому: під час будівництва будинків у сейсмонебезпечній зоні, не завдаючи економічної шкоди як собі, так й усьому суспільству, раціонально використовуючи корисні копалини. Діти роблять власні висновки, вони будуть спиратись на ці знання під час вирішення щоденних проблем у житті. І цим у них сформувалися компетенції особистісного самовдосконалення. При формуванні елементів цієї компетенції було застосовано один із методів компетентнісного підходу у навчанні географії – метод кейсів [6]. Під цим методом розуміється вивчення дисципліни шляхом розгляду великої кількості ситуацій чи завдань у певних комбінаціях. Таке навчання розвиває, часто несвідомо, розуміння та здатність мислити мовою основних проблем, з якими стикаються фахівці у професійній діяльності.

Суть методу у тому, що учням з РАС пропонують усвідомити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відображає не тільки будь-яку практичну проблему, а й певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми. При цьому проблема не має однозначного рішення, а навчання стає як би необхідною умовою виживання.

Перевагою кейсів є можливість оптимально поєднувати теорію та практику.

Метод кейсів сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант та планувати його здійснення. І якщо впродовж навчального року такий підхід застосовується багаторазово, то в учня з РАС виробляється стійка навичка вирішення практичних завдань.

Технологія роботи з кейсом в освітньому процесі порівняно проста і включає такі етапи:

- індивідуальна самостійна робота учнів з матеріалами кейсу;
- робота у малих групах за погодженням бачення ключової проблеми та її рішень;
- подання та експертиза результатів групи на спільній дискусії.

На уроці особливо підкреслюється, що корисні копалини є головною сировиною для процвітання промисловості. Отже, із застосуванням корисних копалин у народному господарстві розвивається малий бізнес та приватне підприємництво. Малий бізнес розвиватиметься у співпраці з іноземними державами, можна буде отримувати великий прибуток від випуску готових товарів, створюватимуться нові робочі місця. За такого пояснення матеріалу ми спостерігаємо формування елементів компетенції громадянської активності. Підприємець обов'язково має думати про процвітання економіки держави. У нього постійно має зростати почуття відповідальності за якість товару, що випускається. Учні з РАС за допомоги батьків зможуть отримати матеріали з інтернету про корисні копалини: золото, нафту, газ та інші, і про місця, де їх видобувають у великому обсязі. Учні повинні вміти аналізувати отримані матеріали. На уроці було пояснено, що корисні копалини відіграють важливу роль у розвитку економіки та промисловості нашої держави. Отже, в учнів сформуються елементи цієї компетенції.

Для формування компетенції математичної грамотності при поясненні теми у вигляді гри необхідно особливо звернути увагу на відомості про те, що перші нафтові родовища в Середній Азії були відкриті в 1880 році і були задіяні у Ферганській долині. Учні показують на карті зміни, що відбулися у регіоні та столиці. На основі отриманих фотографій, матеріалів з книг, з інтернету, ґрунтуючись на приблизних розрахунках, учні з РАС з допомогою батьків вимірюють масштаб і створюють свої слайди та анімації.

Використання під час уроків географії ігор є найважливішим методом компетентнісного підходу з метою спонукання інтересу до навчально-пізнавальної роботи учнів з РАС. Дидактичні ігри при цьому виконують важливі освітні та виховні функції.

Невипадково, ігрова технологія ефективна для розвитку творчої уяви, встановлення взаємовідносин між ровесниками. Під час ігор учні з РАС знайомляться з правилами поведінки та моральними нормами. Крім того, вони помітно підвищують працездатність, розвивають інтерес до навчання, покращують настрій та знімають втому. Вчителями географії відзначається низка недоліків та переваг використання ігрової діяльності на уроці з дітьми з РАС (табл. 1).

Таблиця 1.

Недоліки та переваги ігрової діяльності під час уроків географії

Переваги	Недоліки
1. Збільшення інтересу	1. Проблема організації та проблеми з поведінкою учнів
2. Включення мисленнєвої діяльності	2. Забирають більшу частину часу на уроці
3. Ефективне засвоєння матеріалу	3. Підходить не для кожного матеріалу
4. Організація колективу	4. Необхідна велика підготовка
5. Прогресування мислення	5. Складність оцінювання кожного школяра
6. Заміна виду діяльності	6. Не дозволяє сформувати чітку систему знань
7. Конкуренція, відкритість	7. Працюють одні й ті самі учні
8. Зростання творчих здібностей	8. Непередбачуваність ситуації
9. Вироблення відповідальності	-
10. Найкращий метод запам'ятовування	-

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 9]

На основі доступних Інтернет-сайтів нами було складено завдання для дітей з РАС з елементами географічних дидактичних ігор.

Сайт «Earth Alerts» був використаний для розробки дидактичної гри «Поштар» для 5 класу. Під час гри учням необхідно розкласти картки з номерами переглянутих сюжетів про природні катаклізми. Картки з номерами, тому учні мають покласти їх у відповідні кишені, тобто не сплутати адресу. Використовуючи програму «Earth Alerts», учні ще до кишеньки мають додати приклади ділянок нашої планети, де відбуваються землетруси, виверження вулканів, вирують цунамі, торнадо та урагани. Проведення цієї гри пропонуємо для шестикласників з РАС на уроці на тему: «Рухи земної кори». Гра передбачає набуття знань та умінь, досвіду творчої та оціночної діяльності.

Колекція ігор «Geography Games». Нами складені такі завдання. На сайті необхідно відкрити розділ «Грати в Океанії» та вибрати рубрику «Країни Океанії». Знайти, де розташовані країни. Гра застосовується у 7 класі щодо теми: «Океанія». Ця гра спрямована на здобуття нових знань, умінь, досвіду творчої та оціночної діяльності. Інше завдання – інша гра: Відкрийте рубрику «Грати в Європу» та виберіть «Вулкани Європи». Розподіліть вулкани за їхнім дійсним географічним розташуванням. Це завдання для шестикласників. Ще одна гра «Один зайвий». Вона може бути індивідуальною, парною та

груповою. Учні з РАС забезпечуються комплектом карток-завдань. Вони містяться назви географічних об'єктів, наприклад, островів, півостровів річок, озер тощо. Але один з об'єктів у завданні буде зайвим. Цю гру можна провести у 7 класі на уроці на тему: «Регіони Європи». Націлена гра на відтворення знань та умінь, досвіду творчої та оціночної діяльності.

Сайт «GeoGuessr» цікавий для розробки завдань для 5 класу під умовною назвою «Загадочка». Кожному гравцеві видається картка з характеристикою місцевості. Використовуючи сайт, учневі потрібно з'ясувати, яка в картці описана місцевість та де вона розташована. Ця гра застосовується на уроці на тему: «Орієнтування в місцевості». Гра націлена на узагальнення знань та вмінь в учнів з РАС.

Інформацію сайту «SmartyPins» можна використовувати для складання завдань для 5 класу. Учні отримують картки з питаннями або з описом географічної події (відкриття). На основі програми сайту «SmartyPins» необхідно відповісти на запитання, показуючи відповіді на карті. Гру варто застосовувати на уроках за темами: «Історія географічних відкриттів» та «Подорож планетою Земля». Гра передбачає відтворення знань та умінь, досвіду творчої та оціночної діяльності.

В результаті вчителю географії необхідно бути обізнаним щодо сучасних поглядів на проблему аутизму, мати бажання постійно розширювати межі своїх знань, використовувати сучасні методи навчання, бути постійно у пошуках додаткових знань у цій сфері. Співпраця, партнерство, тісна взаємодія батьків та вчителів є основою успіху навчання дитини з аутизмом у школі.

Висновки. Таким чином, навчання географії дітей з РАС розраховане не лише на передачу теоретичних знань та вмінь, але й на успішне використання здобутих навичок у дорослому житті. Без сприяння педагога дитина з цією особливістю розвитку не зможе опанувати компетенції, які можуть допомогти їй вести незалежне та повноцінне життя.

Отже, необхідність освіти в умовах інклюзії для дітей з ООП є надзвичайно актуальною темою на сьогоднішній день. Основними завданнями для успішного проходження дитини з РАС курсу загальноосвітньої школи є допомога у пристосуванні до змін освітнього середовища та оволодіння компетенціями, які допоможуть їй незалежно функціонувати у суспільстві.

Література:

1. ВОЗ. Расстройства аутистического спектра (РАС). Центр СМН. Информационный бюллетень. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/autismspectrum-disorders/ru/> (дата обращения: 14.12.2021).
2. Егорова Л.В., Зверева Е.А., Орлова М.А. Модель обучения детей с расстройствами аутистического спектра в общеобразовательной школе. Москва: Центр лечебной педагогики, 2015. 88 с.
3. Колупасева А. Инклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. №2. С. 7-18.
4. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании. *Школьные технологии*. 2004. № 5. С. 3-12.

5. Микитюк О., Зачепа А., Никитюк Г. Шляхи використання компетентнісного підходу у процесі навчання студентів-магістрів у закладах вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. №7 (174). С. 6-10.

6. Надтока В.О. Деякі аспекти реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання географії України в основній школі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 84-92.

7. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. 112 с.

8. Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Надтока О.Ф., Діброва І.О. Дидактика географії: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 586 с.

9. Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.

References:

1. VOZ. Rasstroistva autystycheskoho spektra (RAS). Tsentr SMY. Ynformatsyonnyi biulleten [WHO. Autism Spectrum Disorders (ASD). Media Center. News bulletin]. Retrieved from <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/autismspectrum-disorders/ru/> [in Russian].

2. Ehorova, L.V., Zvereva, E.A., Orlova, M.A. (2015). Model obucheniya detei s rasstroistvamy autystycheskoho spektra v obshcheobrazovatelnoi shkole [A model of teaching children with autism spectrum disorders in mainstream schools]. Moskva: Tsentr lechebnoi pedahohyky [in Russian].

3. Kolupaieva, A. (2014). Inkliuzyvna osvita yak model sotsialnoho ustroiu [Inclusive education as a model of social order]. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia - Special child: education and upbringing*, 2, 7-18 [in Ukrainian]

4. Lebedev, O.E. (2004). Kompetentnostnyi podkhod v obrazovanii [Competence approach in education]. *Shkolnye tekhnolohyy - School technology*, 5, 3-12 [in Russian].

5. Mykytiuk, O., Zachepa, A., Nykytiuk, H. (2019). Shliakhy vykorystannia kompetentnisnogo pidkhodu u protsesi navchannia studentiv-mahistriv u zakladakh vyshchoi osvity [Ways to use the competence approach in the process of teaching master's students in higher education]. *Molod i rynek - Youth and the market*, 7 (174), 6-10 [in Ukrainian].

6. Nadтока, V.O. (2016). Deiaki aspekty realizatsii kompetentnisnogo pidkhodu v protsesi navchannia heohrafii Ukrainy v osnovnii shkoli [Some aspects of the implementation of the competence approach in the process of teaching the geography of Ukraine in primary school]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal - Ukrainian pedagogical journal*, 3, 84-92 [in Ukrainian].

7. Nazarenko, T. H. (2016). Metodyka navchannia heohrafii Ukrainy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (osoblyvosti navchannia) [Methods of teaching geography of Ukraine in secondary schools (features of education)]. Kh.: VH «Osnova» [in Ukrainian].

8. Samoilenko, V.M., Topuzov, O.M., Vishnikina, L.P., Nadтока, O.F., Dibrova, I.O. Dydaktyka heohrafii [Didactics of geography]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

9. Skrypnyk, T.V. (2019). Dity z autyzmom v inkliuzii: stsennarii uspikhu [Children with autism in inclusion: scenarios of success]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].